

До питання про періодизацію позитивістського історіописання в Україні (1860-ті – 1920-і рр.)

Богдашина О. М.

Богдашина О. М. До питання про періодизацію позитивістського історіописання в Україні (1860-ті – 1920-і рр.). У статті виділено п'ять етапів становлення, розвитку та занепаду позитивістської парадигми в історичній науці України у 1860-х – 1920-х рр.: 1) перший перехідний період 40-і – початок 60-х рр. XIX ст. – час переходу більшості науковців від романтичного до позитивістського наративу історіописання; 2) 1860-ті – 1870-ті рр. – період раннього позитивізму; 3) 1880-ті – 1890-ті рр. – період модернізованого позитивізму; 4) перші два десятиріччя XX століття – період кризи класичної моделі позитивістського історіописання; 5) 1920-ті рр. – другий перехідний період (від позитивізму та неокантіанства до марксизму).

Ключові слова: позитивістська парадигма, модернізований позитивізм, неокантіанство, марксизм, неоромантизм.

Богдашина Е. Н. К вопросу о периодизации позитивистского историописания в Украине (1860 – 1920-е гг.). В статье выделено пять этапов становления, развития и упадка позитивистской парадигмы в исторической науке Украины в 1860-х – 1920-х гг.: 1) первый переходной период 40-е – начало 60-х гг. XIX ст. – время перехода большинства учёных от романтического к позитивистскому наративу историописания; 2) 1860-е – 1870-е гг. – период раннего позитивизма; 3) 1880-е – 1890-е гг. – период модернизированного позитивизма; 4) первые два десятилетия XX столетия – период кризиса классической модели позитивистского историописания; 5) 1920-е гг. – второй переходной период (от позитивизма и неокантианства к марксизму).

Ключевые слова: позитивистская парадигма, модернизированный позитивизм, неокантианство, марксизм, неоромантизм.

Bogdashina O. M. On the Question of Periodization of Positivistic History Description in Ukraine (1860's – 1920's). In the article are identified five stages of formation, development and decline of the positivistic paradigm in the historical science of Ukraine for 1860's – 1920's: 1) the first transition period 40's – early 60's XIX century – The transition of the majority of scientists from the romantic to the positivist narrative history description; 2) 1860's – 1870's – the period of early positivism; 3) 1880's – 1890's – period of modernized positivism; 4) the first two decades of XX century – the period of crisis of the classical model of positivistic history description; 5) 1920's – the second transition period (of positivism and neo-Kantianism to Marxism).

Key words: positivistic paradigm, modernized positivism, neo-Kantianism, Marxism, neo-Romantism.

Позитивістська історіографія у науковій літературі завжди визнавалася панівним напрямом в історичній науці другої половини XIX – початку XX ст. з підкресленням суттєвої внутрішньої еволюції від «першого позитивізму» до «критичного позитивізму» [16, с. 6]. Назва головної роботи Б. Г. Могильницького з методології позитивістської історіографії у Росії містить в якості хронологічних меж середину 1870-х – початок 1900-х. Між тим у тексті наводяться історіографічні факти 1860-х – першої половини 1870-х (переважно праці І. В. Лучицького) та після 1900-х років [15, с. 75, 112, 114-115, 117-119, 122, 124, 142, 171, 175, 178, 230, 271, 318 та ін.]. Сам Б. Г. Могильницький у більш ранній статті датує поширення позитивізму 1860-ми – 1870-ми роками [14]. Таким чином, томський історіограф визначав 1860–1870-ті як період поширення, 1870-ті – початок 1900-х як період панування позитивістської парадигми у медієвістиці Російської імперії. З посиланням на М. І. Кареева, С. П. Стельмах датує початок панування позитивізму у Росії 1860-ми роками [23, с.199], а визначає 1880–1890 роки як «період поширення так званого „другого“ позитивізму, що являв собою спробу синтезу контізму і кантіанства» [23, с. 223]. Різні дослідники кризи позитивістської історіографії у Росії датували 80-ми – серединою 90-х рр. XIX ст. або початком XX ст., пов'язавши її в останньому випадку, насамперед, з революційними подіями 1905–1907 рр. та 1917 р. [16, с. 6-7; 15, с. 406; 1; 20].

У науковій літературі подані різні дати періоду панування польського позитивізму: 1840–1900 [33, s. 99], 1863 – кінець XIX ст. [25, s. 578], 1864–1895 (до 1905) [30, s. 9-10]. При цьому авторами підкреслюється приблизність хронологічних меж. Я. Мацієвський виділяє 1858–1863 рр. в якості перехідного періоду між романтизмом та позитивізмом у польській суспільній думці [29, s. 8]. К. В. Душенко подав, на нашу думку, обмежені хронологічні рамки панування варшавського позитивізму у науці та літературі польських земель, поділивши на такі підперіоди: 1. 1866–1870. 2. 1871–1875. 3. 1876–1883. 4. з середини 1883 р. – криза ліберальної утопії та різке зниження ідеологічної активності позитивістів [5, с. 151]. Більшість дослідників характеризують 1900–1918 роки, як період неоромантизму та модернізму з частковим збереженням позитивістської наукової традиції у польській історіографії [27; 31; 32; 22, арк. 29 та ін.].

Однак періодизація позитивістського історіописання у суспільних науках на східноєвропейських землях, зокрема в історичній науці України, практично не стала об'єктом системного та детального дослідження у науковій літературі.

Завданням даної статті є виділити та обґрунтувати етапи становлення, розвитку та занепаду позитивістської парадигми в історичній науці України у 1860-х – 1920-х рр. 40-і – початок 60-х років XIX ст. можна назвати передпозитивізмом – першим перехідним періодом (від романтичного до позитивістського історіописання).

У 1843–1846 рр. у часописах Російської та Австрійської імперій з'являються перші (позитивні) відгуки на праці О. Конта: А. Кжижановського (1842) [29, с. 1], В. О. Мілютіна (1843) [13, с. 391-395]. Із другої половини 50-х років XIX ст. на українських землях поширилися в основному франкомовні та англкомовні видання праць засновників першого позитивізму О. Конта, Г. Спенсера, твори інших прихильників нового вчення (європейських і російських істориків та філософів). Наприкінці 50-х – 60-х років XIX ст. по-новому (із соціологічним та антропологічним ухилом) читався ряд лекційних курсів з історії та інших наук (у Київському університеті: В. Я. Шульгін, П. В. Павлов, потім В. Б. Антонович, М. П. Драгоманов, В. С. Іконніков; у Харківському університеті: Д. І. Каченовський, М. Н. Петров та ін.).

Ряд науковців (серед них М. І. Костомаров, П. О. Куліш, Г. Шмітт) фактично залишилися романтиками та гегельянцями, які намагалися, але майже не засвоїли позитивістські ідеї. Вплив позитивістських ідей на їх світогляд обмежився ознайомленням з творами фундаторів та послідовників першого позитивізму з доволі специфічним сприйняттям частини положень класичного позитивізму. Між тим значна частина істориків цього перехідного періоду (серед них професори Харківського університету Д. І. Каченовський та М. Н. Петров) дійсно намагалися засвоїти та застосовувати позитивістські ідеї у науковій творчості, які сприймалися як перспективні новітні методологічні принципи у порівнянні з ідеями ідеалістичної філософії (насамперед з гегельянством).

Молоді науковці у 1860-х – 1870-х роках вже формувалися саме як позитивісти під сильним впливом ідей першого позитивізму, який визначив їх методологічні та історичні погляди. Київський популяризатор ідей позитивізму В. В. Лесевич писав про захоплення ідеями позитивізму в Російській імперії у 1860-х – 1870-х роках так: «Вчення це стало поширюватися з надзвичайним успіхом. Погляди та поняття позитивної школи проникли усюди, навіть туди, де не чули про Конта та його систему ...все це стало такою необхідною приналежністю розумового складу будь-якої скільки-небудь освіченої людини...Позитивізм тому був справою часу, ніж особистості» [12, с. 530].

Позитивістський наратив історіописання висував нові вимоги до наукових досліджень. Так, змінюється підготовка істориків. Підвищенню фаховості історичної освіти сприяла введена в університетах у 1870-х–1880-х роках система семінарських занять. Ряд семінарів (В. Б. Антоновича та М. В. Довнар-Запольського у

Київському університеті, О. Бальцера та М. С. Грушевського у Львівському університеті) сприяв становленню наукових шкіл цих видатних учених.

Поряд зі створенням регіональних наукових товариств істориків збільшується кількість фахових журналів. На сторінках різноманітних наукових видань (університетів та наукових товариств) та науково-популярних часописів розгорнулася гостра полеміка між прихильниками та противниками позитивізму.

1860-ті – початок 1900-х років – період панування класичної позитивістської парадигми в історичній науці України. 1860-ті рр. – час видання російськомовних та польськомовних видань засновників першого позитивізму (Дж. Ст. Мілля, Г. Спенсера), популяризації їх ідей в історичних працях послідовників О. Конта у різних країнах. Особливо популярною серед читачів Росії та Австро-Угорщини 1860-х – 1870-х рр. стала «Історія цивілізації в Англії» Г. Т. Бокля, що була перекладена російською, польською та іншими мовами*.

З переходом від «першого» позитивізму до «критичного» позитивізму з 1880-х рр. у світовій історіографії поширюються ґрунтовні теоретичні праці історико-соціологічного змісту М. І. Карєєва, П. Барта, Е. Бернгейма, Г. Зібеля, Г. Зімеля, Е. Фрімана, П. Лакмоба, К. Лампрехта, Г. Моно, Ш. В. Ланглюа та Ш. Сеньобоса. Класична позитивістська модель змінилася її модернізованою версією.

Для історичної науки 1860-х – 1890-х рр. характерне корпоративне (групове) визнання позитивізму як основи наукового дослідження. Так, в основі методології та методики наукових досліджень Київської документальної школи були покладені саме позитивістські принципи. Значна кількість науковців початку 1900-х років (наприклад, В. С. Іконніков та В. Б. Антонович та їх учні) продовжувала дотримуватися принципів модернізованого позитивізму.

На розвиток університетсько-академічної історичної науки досліджуваного періоду впливали культурологічні та економічні теорії. Дискусія у німецькій історіографії навколо ідей К. Лампрехта та її відгомін в інших історіографіях, зокрема у польській історичній науці у 1894–1908 роках [32], свідчили про перехід від класичної позитивістської парадигми до її модернізованого варіанту.

З 90-х років XIX ст. під впливом неопозитивізму вивчення історичного процесу все більше відбувається шляхом нелінійного розгляду історії суспільства та окремих його структур та визнання важливості даних психології. Більшість істориків відмовляються від жорсткого детермінізму суспільних явищ та натуралістичного

---

*У Росії та Австро-Угорщині ця книга простого вчителя англійської історії мала один з найбільших коефіцієнтів цитування (у порівнянні з іншими європейськими істориками-позитивістами) у науковій літературі. Польські прихильники Г. Т. Бокля навіть мали власну назву «боклісти» («buklist») [24, s. 290].

редукціонізму, у першу чергу від вивчення історичного процесу за допомогою методів природознавства. Неопозитивістська історіософія (на початку ХХ ст. головним чином у формі історичної (генетичної) соціології) була поширеною наприкінці ХІХ ст. – до початку 20-х рр. ХХ ст. на українських землях обох імперій.

На рубежі ХІХ–ХХ століть переважною більшістю вчених усвідомлюється обмеженість позитивістського нарративу історіописання. Цей час характеризується особливими очікуваннями науковців від неокантіанства та інших новітніх теорій. Криза класичного позитивізму сприяла, зокрема, поширенню новітніх ідей. У суспільних науках відбулася певна реанімація ідей романтизму та поширення неокантіанства, особливо у польській та, частково, в українській історіографії.

Кінцем ХІХ ст. датуються активні виступи неокантіанців у Російській імперії проти позитивізму та інших «матеріалістичних» течій. У підросійській Україні неокантіанський нарратив історіописання був представлений невеликою кількістю науковців. Серед найбільш відомих неокантіанців (1890-ті – перша чверть ХХ ст.) у підросійській Україні були В. І. Веретеніков, Г. І. Челпанов, Б. О. Кістяковський. В основному наукову спадщину І. Канта вивчали філософи: викладачі Київської духовної академії (І. М. Сворцов, П. С. Авснев, П. І. Ліницький, Д. Богдашевський, П. П. Кудрявцев) та Київського університету (О. О. Козлов, О. М. Гіляров, Г. І. Челпанов) [19, с. 130]. З 1870-х років неокантіанство стало поширюватися у польській суспільній думці [26].

Праці І. Канта були відомі на українських землях не лише німецькою мовою, а й у російських та польських перекладах з початку ХІХ століття [28]. Показово, що його стаття «Ідея загальної історії» була внесена укладачами до збірки «Родоначальники позитивізму» [29, с.1-14]. На перший план висуваються не питання онтології, а теорія пізнання у кантіансько-юмістській трактовці, історичне знання протиставляється природничому, висувається вимога оціночних суджень історичних фактів. Останнє уникали робити історики періоду класичного позитивізму.

Польські неоромантики (у тому числі львівські) розкритикували різні концепції польського минулого: «песимістичну» краківських істориків та «оптимістичну» Варшавської школи позитивістів. Крайній «оптимізм» нової генерації істориків-поляків Львова кінця ХІХ – початку ХХ ст., який дозволяв «зняти вину з польського народу за крах Речі Посполитої» [6; 21, с. С.260], суперечив позитивістській парадигмі. З відновленням польської державності частина польських неоромантиків (серед них знаний львівський професор О. Бальцер) виступила з критикою своїх колишніх поглядів [21, с. 261 прим. 17]. Як зазначає Л. О. Зашкільняк, «відбулося повернення до позитивістських засад, але на вищому рівні» [6].

М. С. Грушевський справедливо розкритикував відновлену романтизацію національної історії молодю генерацією польських істориків [3, с. 16-17]. Його учень М. М. Кордуба розкритикував румунського історика Н. Йоргу за ідеалізацію національної історії [10]. Водночас самі українські історики у протистоянні з польськими специфічно інтерпретували минуле власного народу. Особливо це характерно для західноукраїнських дослідників*. Їх спроби показати український народ головним суб'єктом історичного процесу у Галичині приводили до замовчування участі іноетнічних та інокультурних елементів в українській історії, ідеалізації образу власного народу та демонізації образу «чужих», пропаганди усталених негативних стереотипів та упередженого ставлення стосовно інших націй [11, с. 38-39].

Переважаюча частина науковців досліджуваного періоду обирала позитивістський наратив історіописання, як визнаний у науковому співтоваристві стандарт фаховості та професіональності. Визнання та застосування позитивістської методології та дослідницької методики (чи окремих її елементів) у багатьох випадках суперечило національній ідеї. Науковці часто вступали у суперечність з національними міфами та власним почуттями патріотизму і національної гідності. Становлення національної парадигми не стало домінуючим явищем в українській (та частково польській) історичній науці у порівнянні з університетсько-академічною історіографією.

Ідеї марксизму були відомі широкій громадськості та науковцям обох імперій як російськомовними (хрестоматійний приклад – перший дозволений цензурою та надрукований переклад у 1872 році першого тому «Капіталу» К. Маркса – російськомовний), україномовними та польськомовними перекладами К. Маркса, Ф. Енгельса, так і працями представників «легального» та інших течій марксизму та соціал-демократичного руху.

Вивчення соціально-економічних явищ приводило до пошуку законів (закономірностей чи сталих тенденцій) розвитку суспільства. Тому частина науковців досить високо оцінювала учення К. Маркса за формулювання законів суспільного розвитку та ґрунтовне дослідження соціально-економічних явищ. Так, професор Київського університету М. В. Довнар-Запольський виступив за розробку окремих економічних законів [4, с. 1].

Прямий вплив марксизму у формі запозичення окремих положень історичного матеріалізму простежується у творчості небагатьох науковців України (серед них насамперед М. П. Драгоманов, М. В. Довнар-Запольський, М. І. Зібер, Б. Лимановський, М. І. Туган-

---

*Переважаюча більшість західноукраїнських істориків до 1890-х років не мала фахової історичної освіти (за винятком В. Ільницького, І. Шараневича, О. Барвінського) [11, с. 38].

Барановський, Є. В. Тарле, І. Я. Франко). Для суспільних наук досліджуваного часу був більш характерним непрямий вплив – обговорення науковцями-позитивістами дискусійних положень історичного матеріалізму. Є. В. Тарле писав у 1908 році: «Марксистські ідеї впливали і продовжують впливати навіть на тих осіб, хто не підпишеться під ними. Ті історики, які не згодні з Марксом, багато часу та сил витрачають саме на вивчення економічного ладу... ці погляди впливали навіть на тих, хто заперечує корінні вихідні пункти філософського вчення Маркса» [7, с. 149]. Характерно, що Д. М. Овсяніко-Куліковський радив читати твори Дж. Ст. Мілля, К. Маркса та інших сучасників кожній мислячій людині «для загальної освіти, а також з врахуванням настійливих вимог все того ж життя» [18, с. 325]. У працях істориків-позитивістів зустрічаються інколи досить різкі оцінки марксизму: «грубе спотворення історії» (В. П. Бузескул) [2, с. 475], метафізична «хвороба» (В. В. Новодворський) [17, с. 8].

Рівень сприйняття та швидкість впливу на науковців-позитивістів марксистських, неокантіанських та інших ідей був також неоднаковим. Так, простежувався більший «захист» від «вторгнення» неокантіанських та інших модерністських течій, ніж від впливу марксистської теорії. На відміну від позитивізму марксистська теорія (за поодинокими випадками) перебувала до 1920-х років поза рамками академічної та університетської науки. Позаінституціональний статус марксизму, його революційний та догматичний характер заважав сприйняттю ідей історичного матеріалізму переважною більшістю науковців.

Переважна більшість істориків-позитивістів оцінювала марксизм як близьку до позитивізму теорію, водночас критикуючи її за монізм та метафізичність. Обидві теорії зближували соціально-економічна проблематика історичних досліджень, визнання закономірного характеру розвитку суспільства та класової боротьби як рушійної сили суспільного розвитку, багатофакторний підхід. Дослідницька методика була також схожою.

У 1920-х роках частина науковців намагається оволодіти марксистською методологією історичного пізнання, яка була багато в чому подібною до позитивістської. Слід підкреслити, що вченим-позитивістам було легше оголосити себе марксистами, тому що позитивізм та марксизм були близькі за вибором тематики (питання соціально-економічної історії) та деякими прийомами дослідження. Позитивісти та марксистки вважали історичне джерело не лише продуктом людської діяльності, а й віддзеркаленням певних суспільних відносин. Позитивістам з їх багатофакторною моделлю історичного процесу було легше, ніж представникам інших парадигм, визнати економічний фактор головним. Окрім того, ідеї поступу та закономірності історичного розвитку, необхідності суспільних реформ підтримувалися позитивістами і марксистами.

З встановленням радянської влади на більшій частині українських земель у 1920 р. відбувається спочатку добровільний, а з кінця 1920-х років – примусовий за допомогою командно-адміністративних важелів перехід науковців на нові методологічні засади, які були оголошені марксистськими. Твердження, які відстоювали марксистські суспільствознавці 1920-х рр. (а особливо 1930-х – першої половини 1950-х років), часто відрізнялися від ідей К. Маркса та Ф. Енгельса. Радянськими політиками та суспільствознавцями новий варіант марксизму оголошується єдиним правильним ученням. Робота історичних науково-дослідних установ перебувала під жорстким партійно-ідеологічним контролем.

У часописах Української СРР середини та другої половини 1920-х років було надруковано ряд матеріалів, які свідчили про збереження модернізованих позитивістських ідей. Так, в останніх історико-соціологічних статтях і рецензіях М. С. Грушевського та співробітників його науково-дослідних установ 1920-х рр. містилася позитивна оцінка ідей європейських науковців, зокрема Е. Дюркгейма та його школи.

В синтезі з іншими теоріями, насамперед польським неоромантизмом, неопозитивістські ідеї залишалися провідними в наукових працях західноукраїнських істориків та вчених української діаспори до початку Другої світової війни.

Таким чином, можна визначити таку періодизацію позитивістського історіописання на українських землях:

- 1) перший перехідний період 40-і – початок 60-х років XIX ст. – час переходу більшості науковців від романтичного до позитивістського нарративу історіописання, поширення в обох імперіях англомовних та франкомовних видань засновників доктрини позитивізму та поява перших відгуків на їх праці.
- 2) 1860-і – 1870-і роки – період раннього позитивізму, для нього характерне некритичне сприйняття та сильний вплив позитивістських ідей на суспільство; перетворення польського позитивізму, в тому числі на західноукраїнських землях, з наукової теорії у визначне суспільно-політичне явище та ідеологію;
- 3) 1880-і – 1890-і роки – період модернізованого позитивізму, для нього характерне дещо критичне ставлення до позитивістської доктрини, часткове поєднання останньої з ідеями неокантіанства, марксизму, а на західноукраїнських землях ще і неоромантизму. Другий та третій періоди позитивістського історіописання – час визнання позитивізму як головної концептуальної моделі в історичній науці підросійських та півдавстрійських українських земель;
- 4) Перші два десятиріччя XX століття – період кризи класичної моделі позитивістського історіописання, її жорсткої критики, більшого поширення ідей марксизму, неокантіанства та неоромантизму;

- 5) 1920-ті роки – другий перехідний період від позитивізму та неокантіанства до марксизму, час обмеженої пропаганди неопозитивістських ідей (найчастіше у вигляді позитивних рецензій) у часописах УСРР, часткове повернення представників різних національних історіографій Західної України (в тому числі частини польських неоромантиків) до позитивістських принципів та методів позитивістського історіописання.

Примітки

1. Алпатов М. А. Кризис русской буржуазной медиевистики в начале XX в. / М. А. Алпатов // Проблемы историографии. – Воронеж, 1960. – С. 23–27.
2. Бузескул В. П. Введение в историю Греции: Обзор источников и очерк разработки / В. П. Бузескул. – 3-е изд. – Пг., 1915.
3. Грушевський М [Рецензія] / М. Грушевський // Зап. наук. т-ва ім. Шевченка. – 1902. – Т. L. – Кн. 6. – С. 15–20. – Рец. на кн.: Statut litewski drugiej redakcyi... – Kraków, 1900.
4. Довнар-Запольский М В. История русского народного хозяйства. Курс лекций, читанный в Коммерческом институте / М. В. Довнар-Запольский. – Т. 1. – К., 1911.
5. Душенко К. В. Из истории польской буржуазной общественной мысли. Варшавский позитивизм в 1866–1886 гг.: Дис...канд. ист. наук: 07. 00. 03 / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова / К. В. Душенко. – М., 1977.
6. Зашкільняк Л. О. Неоромантизм у польській історіографії початку XX ст. (До питання про соціальну функцію історії) / Л. О. Зашкільняк // Проблеми слов'язнознавства. – 1993. – Вип. 45. – С. 36–38.
7. Из литературного наследия академика Е. В. Тарле. – М., 1981.
8. Иммануил Кант: Библиогр. указ. литературы на рус. языке. 1803–1994. – М., 1996.
9. Кант И. Идея всеобщей истории / Пер. с нем. И. А. Шапиро / И. Кант // Родоначальники позитивизма. – СПб., 1910. – Вып. 1. – С. 1–14.
10. Кордуба М [Рецензія] / М. Кордуба // Зап. наук. т-ва ім. Шевченка. – 1907. – Т. 76. – С. 202–213. – Рец. на кн.: N. Jorga. Geschichte des rumanischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbileungen. – Gota, 1905. – Т. 1. – XIV, 402 с., Т. 2. – XV, 541 с.
11. Куций І. П. Українська науково-історична думка Галичини (1830-і – 1894 рр.): Рецепція національної історії / І. П. Куций. – Тернопіль, 2006.
12. Лесевич В. В. Первые правозвестники позитивизма / В. В. Лесевич // Отеч. зап. – 1873. – Т. ССХІ. – № 12. – С. 529–576.
13. Милотин В. А. Рецензия / В. А. Милотин // Избр. произведения. – М., 1946. – С. 358–444. – Рец. на кн.: Бутовский А. Опыт о народном богатстве или о началах политической экономии.
14. Могильницький Б. Г. У истоков социально-экономического направления в русской буржуазно-либеральной медиевистике / Б. Г. Могильницький // Методологические и историографические вопросы исторической науки. – Томск, 1965. – Вып. 3. – С. 178–252.
15. Могильницький Б. Г. Политические и методологические идеи русской либеральной медиевистики середины 70-х годов XIX – начала 900-годов / Б. Г. Могильницький. – Томск, 1969.

16. *Нечухрин А. Н.* Теоретико-методологические основы российской позитивистской историографии (80-е гг. XIX в. – 1917 г.) / А. Н. Нечухрин. – Гродно, 2003.
17. *Новодворский В.* Несколько слов о направлениях в современной историографии: Вступительная лекция, читанная в университете св. Владимира / В. Новодворский // Университетские известия. – К., 1909. – №5. – С. 1–19.
18. *Овсяннико-Куликовский Д. Н.* Воспоминания / Д. Н. Овсяннико-Куликовский // Овсяннико-Куликовский Д. Н. Литературно-критические работы. – Т. 2. – М., 1989. – С. 306–486.
19. *Осіння Н. В.* Розвиток філософської спадщини І. Канта в Україні (наукометричний аналіз) / Н. В. Осіння // Філософія, культура, життя: міжвуз. зб. наук. пр. – Дн., 1999. – Вип. 4. – С. 127–134.
20. *Рамазанов С. П.* Кризис российской историографии начала XX века / С. П. Рамазанов. – Ч. 1-2. – Волгоград, 2000.
21. *Руда О.* Український національний рух середини XIX ст. / О. Руда // Wielkokulturowe środowisko historyczne Lwowa w XX i XIX w. – Т. III. – Rzeszów, 2005. – С. 257–269.
22. *Руда О. В.* Дослідження історії України в польській історіографії кінця XIX – початку XX століття: Дис.. канд. іст. наук: 07.00.06 / ЛНУ ім. І. Франка / О. В. Руда. – Львів, 2005.
23. *Стельмах С.* Історична наука в Україні епохи класичного історизму XIX – початок XX століття / С. Стельмах. – К., 2005.
24. *Grabski A. F.* Orientacje polskiej myśli historycznej / A. F. Grabski. – Warszawa, 1971.
25. *Grabski A. F., Serejski M. N.* Historiografia polska w latach 1863 – 1899 / A. F. Grabski // Historia nauki polskiej. – Т. IV: 1863 – 1918. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1987.
26. *Hochfeldowa A.* Neokantyzm okresu pozytywizmu i jego wpływy w Polsce / A. Hochfeldowa // Z historii filozofii pozytywistycznej w Polsce: Ciągłość i przemiany. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdansk, 1972. – S. 99–138.
27. *Kuderowicz Z.* Artyści i historia koncepcje historiozoficzne polskiego modernizmu / Z. Kuderowicz. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1982.
28. *Maciejewski J.* Przeburowcy. Z problematyki przelomu między romantyzmem a pozytywizmem / J. Maciejewski. – Kraków, 1971.
29. *Markiewicz H.* Dialektyka pozytywizmu polskiego / H. Markiewicz. – Warszawa, 1965.
30. *Markiewicz H.* Pozytywizm / H. Markiewicz. – Warszawa, 2004.
31. *Maternincki J.* Polska refleksja i metodologiczna w dziedzinie historii w okresie neoromantyzmu i modernizmu / J. Maternincki // Przegląd Humanistyczny. – 1979. – N. 7. – S. 33–55.
32. *Maternincki J.* O nowy kształt historii. Z badań nad recepcją zachodnioeuropejskiej myśli metodologicznej w historiografii polskiej w

dobie modernizmu i neoromantyzmu / J. Maternincki // Dzieje Najnowsze. – 1980. – N. 1. – S. 119–172.

33. *Szafran-Szadkowska L. Zagadnienie etnogenezy słowian w historiografii polskiej: w okresie od średniowiecza do końca XIX stulecia / L. Szafran-Szadkowska. – Opole, 1983.*

© *Богдашина О. М., 2010*

Вклад Мартина Лютера в создание немецких духовных песен

Голубкин Ю. А.

Голубкин Ю. А. Внесок Мартина Лютера у створення німецьких духовних пісень. У статті розглядаються німецькі духовні пісні видатного реформатора Мартіна Лютера та досліджується його роль у реформуванні римсько-католицької меси.

Ключові слова: Лютер, богослужіння, духовні пісні.

Голубкин Ю. А. Вклад Мартина Лютера в создание немецких духовных песен. В статье рассматриваются немецкие духовные песни выдающегося реформатора Мартина Лютера и исследуется его роль в реформировании римско-католической мессы.

Ключевые слова: Лютер, богослужение, духовные песни.

Golubkin Y. A. Martin Luther's Contribution to Creation of German Spiritual Songs. In the article German spiritual songs of outstanding reformer Martin Luther are examined and his role in reforming of a Roman Catholic mass is investigated.

Keywords: Luther, divine service, spiritual songs

Духовные песни исполнялись уже в первых христианских общинах. «Научайте и вразумляйте друг друга, – советовал колоссянам апостол Павел, – псалмами, славословием и духовными песнями...» (Кол. 3, 16). Зарождавшаяся в недрах раннехристианских общин Церковь также была с самого начала «поющей» Церковью. Но затем, в ходе Ее дальнейшей эволюции в позднеантичном и средневековом обществах, произошло обособление клира и его возвышение над мирянами, что сопровождалось существенным изменением характера богослужения. Принимавшая в